

БЕЗПЕКА ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ: МІЖ РОСІЄЮ ТА КИТАЄМ

Александров Олег Святославович

Проаналізовано перспективи виведення з Афганістану в поточному році західного військового контингенту, ядром якого є американські сили, а також вплив цього процесу на країну та на весь Центральноазіатський регіон. Обґрунтовано прогноз підвищення внаслідок цієї події ризику нестабільності в Центральній Азії (ЦА) та пришвидшення триваючого перерозподілу балансу сил у регіоні – від Росії до Китаю, що вважає цю територію власним «життєвим простором». Зроблено висновок, що такий процес призведе до виникнення суттєвих суперечок і політичної боротьби між цими державами довкола поділу своїх сфер впливу в ЦА. При цьому позиції Росії будуть ускладнені політичними, економічними та військовими наслідками фактичної анексії нею території Криму.

Ключові слова: колишні радянські республіки ЦА, Афганістан, Росія, Китай, США, сили *ISAF*, Талібан, Організація договору про колективну безпеку (ОДКБ), Шанхайська організація співробітництва (ШОС), геополітика, наркотрафік, тероризм, життєвий простір, російський Далекий Схід, постачання енергоресурсів.

Головним чинником, що визначатиме розвиток геополітичної ситуації в регіоні ЦА в найближчому майбутньому, є процес виведення з Афганістану міжнародного контингенту західних військ з підтримки безпеки. Американські війська було введено в Афганістан після теракту Аль-Каїди у США 11 вересня 2001 р. Коаліційні західні сили разом з армією Афганістану швидко позбавили влади режим Талібану, проте бойовики розпочали підпільну боротьбу, регулярно здійснюючи напади на військові та цивільні афганські об'єкти. З того часу США та союзники змушені забезпечувати у країні значну військову присутність у складі сил *ISAF*¹.

Наприкінці лютого 2014 р. президент США Б. Обама попередив президента Афга-

ністану Х. Карзая про намір вивести з афганської території весь контингент американських збройних сил до кінця ц.р. Це відбулося після того, як афганський лідер відмовився підписувати двосторонню американсько-афганську угоду з питань безпеки, яку, на наполягання США, необхідно ухвалити до повного виведення американських військовослужбовців з країни. Мета документа – визначення обсягу сил, що залишаться у країні для допомоги в боротьбі проти ісламських бойовиків та для навчання афганських військових.

Зараз в Афганістані перебувають близько 33 тис. американських солдатів, хоча ще 2011 р. їх було 100 тис. – рекордно велика кількість за останнє десятиліття. Після виведення військ США автоматично відбудеться виведення контингенту Великої Британії та інших учасників міжнародної коаліції.

Перспективи виведення сил *ISAF* з Афганістану

Нині стає очевидним, що безпека в Афганістані й надалі залежатиме від присутності західних сил, якщо останні залишаться у країні після виведення *ISAF*. Адміністрація Б. Обама тривалий час вважала, що збереження залишкового контингенту можливе тільки в тому разі, якщо Афганістан підпише дво-

¹*ISAF* (англ. *International Security Assistance Force*) – Міжнародні сили сприяння безпеці – очолюваний НАТО міжнародний військовий контингент, який діє на території Афганістану з 2001 р. Міжнародні сили з підтримки безпеки були створені відповідно до резолюції № 1386 Ради Безпеки ООН від 20 грудня 2001 р. Їх присутність у країні після повалення режиму талібів була необхідною для надання допомоги афганському Тимчасовому органу у забезпеченні безпеки в Кабулі та прилеглих до нього районах, щоб афганський Тимчасовий орган, а також персонал ООН могли діяти в умовах безпеки. Із серпня 2003 р. командування *ISAF* здійснюється блоком НАТО.

сторонню угоду про безпеку зі США. Х. Карзай відмовляється від підписання, але багато афганських політиків, що змагалися за право прийти йому на зміну², говорять, що готові підписати такий документ.

На думку командувача міжнародного військового контингенту в Афганістані генерала Дж. Данфорда, збереження невеликої військової присутності у країні бажане й можливе, **навіть якщо Кабул і далі зволікатиме з підписанням двосторонньої угоди про безпеку зі США** [1]. Він упевнений, що повне виведення військ обійдеться надто дорого. Якщо американці підуть з країни до кінця 2014 р., рівень афганських сил безпеки почне знижуватися, а безпекова ситуація у країні – погіршуватися. Зрештою, повне виведення призведе до зміцнення позицій бойовиків і терористів, які можуть знову стати загрозою для США. Це означатиме, що успіхи, досягнуті в результаті боротьби коаліції, яка тривала понад десятиліття, будуть фактично знівельовані. Тому, на переконання Дж. Данфорда, США варто було б почекати з остаточним рішенням до завершення виборів нового президента Афганістану й після цього розглядати різні військові варіанти щодо граничного терміну виведення військ.

Такий підхід було схвалено керівництвом країни, й одразу після першого туру виборів в Афганістані керівництво Білого дому, Держдепу та Пентагону відновило переговори про те, яка кількість американських військ має залишатися після припинення місії коаліції, очолюваної США.

За інформацією *Reuters*, влада США вирішила все ж залишити частину своїх сил в Афганістані після виведення контингенту *ISAF*, зменшивши їх утричі – до 10 тис. осіб [2]. Ці військові мають бути підсилені союзниками Сполучених Штатів по НАТО та партнерами Альянсу, до яких належить і Україна³.

При цьому, за інформацією джерел згаданого інформгентства, деякі учасники переговорів вважали, що в Афганістані досить залишити ще менший контингент – 5 тис. військовослужбовців. Керівництво адміністрації Б. Обама вірить у те, що афганські сили безпеки стали досить надійною силою для стримув

ування повстанців на чолі з талібами. Частково ця віра ґрунтується на тому, що вибори у країні, за результатами яких більшість голосів набрав опозиційний кандидат – колишній міністр закордонних справ Абдулла Абдулла, відбулися на диво гладко – їх не змогли зірвати навіть окремі атаки талібів, а явка становила близько 60 %.

Сили, що залишаться в Афганістані, відповідно до планів американської влади зможуть зосередитися на боротьбі з тероризмом і навчанні місцевої армії та поліції.

Однак, за будь-якого розвитку подій, повне виведення або суттєве зниження кількості контингенту коаліції на чолі зі США призведуть до певного вакууму у сфері безпеки та оборони в Афганістані, який, очевидно, захочуть заповнити деякі регіональні лідери задля поширення свого впливу в регіоні.

Наслідки виведення військ *ISAF* з Афганістану для регіону ЦА

Нині не існує однозначного прогнозу щодо можливого поширення конфлікту з афганської території на інші країни регіону після виведення військового контингенту *ISAF*. Афганська влада та західні уряди впевнені: Афганістан спроможний самостійно забезпечити власну безпеку, що унеможливить подальше поширення конфлікту. Протилежної думки дотримуються Росія та країни ЦА, а також регіональні безпекові організації. Вони очікують суттєвої дестабілізації ситуації в сусідніх з Афганістаном країнах після виведення західних військ [3]. Якщо ці ризики реалізуються, то першими жертвами такого розвитку подій стануть колишні радянські центральноазіатські республіки, а боротися з новими викликами змушені будуть передусім Росія та Китай.

Міжнародних «гравців», яких торкнеться виведення західних сил з Афганістану, можна згрупувати так:

- сусідні країни;
- регіональні лідери;
- зовнішні лідери;
- міжнародні безпекові структури.

Держави-сусіди. Найближчими сусідами Афганістану, найтісніше пов'язаними з ним, є Пакистан та Іран. Пакистан має важелі впливу на бойові групи джихадистів як усередині, так і поза межами Афганістану, а також на афганських політиків, представників місцевої адміністрації та бізнесменів. Зона впливу Ірану поширюється головним чином на північ від Гіндукушу. Однак афганські пуштуни та менші релігійні узбеки демонструють певну втому

²Перший тур президентських виборів в Афганістані відбувся 5 квітня 2014 р., другий заплановано на серпень ц.р.

³Сьогодні у складі сил *ISAF* беруть участь 22 представники України, у т.ч. спеціалісти з розминування, медики, радники армійської авіації та штабні офіцери. НАТО веде переговори з керівництвом України щодо розширення присутності українських військових в Афганістані після виведення сил Альянсу з цієї держави.

від надмірної іранської присутності на афганській землі. З огляду на рівень впливу, який дві згадані країни мають в Афганістані, зрозуміло, що жодна всеохоплююча мирна угода не може стати успішною без урахування законних інтересів Пакистану та Ірану як головних зацікавлених сил у регіоні.

Регіональні лідери. До наступної групи країн – регіональних лідерів – можна віднести Росію, Китай, Індію та колишні радянські центральноазіатські республіки.

Російська Федерація (РФ) була найвпливовішим гравцем у ЦА протягом останніх 150 років, однак нині змушена визнавати, що регіон стає дедалі багатополярнішим. Після 2001 р. РФ свідомо обрала малоактивну позицію щодо подій в Афганістані, не підтримуючи жодної сили всередині цієї держави. Це певним чином пояснюється т.зв. афганським синдромом, який переслідує РФ з часів радянської афганської кампанії 1979–1989 рр. [4].

Початкове позитивне ставлення Москви до залучення США і НАТО до операції в Афганістані ґрунтувалося на очікуваннях, що Захід, упоравшись із Талібаном, швидко виведе свої війська та буде боржником перед РФ за сприяння організації шляхів доступу до афганської території через ЦА. Жодне із цих сподівань не справдилося. Понад те, після понад 10 років боротьби США та їх союзників з талібами Афганістан залишається джерелом поширення тероризму, наркотрафіку та ісламського фундаменталізму.

У 2006–2009 рр., коли політика президента РФ В. Путіна поступово почала набирати обрисів неоімперської, Москва розпочала підтримувати північні афганські угруповання, сподіваючись, що вони здійснюватимуть тиск на президента Афганістану Х. Карзая щодо проведення ним більш незалежної від США політики. Згодом РФ від такого підходу відмовилася, зважаючи на його низьку ефективність, і зайняла очікувальну позицію, сподіваючись на провал політики афганського керівництва та американців, що його підтримують. Пропозиції російського керівництва щодо співробітництва у сфері безпеки та залучення РФ до відбудови колишньої радянської інфраструктури в Афганістані були відкинуті. Однак найбільшим розчаруванням для Москви стала неспроможність афганської влади та *ISAF* ухвалити та реалізувати широкомасштабну програму боротьби з наркобізнесом [5].

РФ найбільше занепокоєна загрозою поширення на російську територію нестабільності, що може виникнути у центральноазіатських республіках після виведення з Афгані-

тану західних сил, а також зростанням обсягів наркотрафіку з афганської території.

Китай поки що має порівняно невелику політичну активність в Афганістані, однак є найбільшим економічним гравцем та інвестором у країні. Нині Пекін бачить Афганістан частиною своєї ресурсної бази, активно інвестуючи в афганську видобувну галузь – головним чином у розробку покладів міді та нафти.

Щодо політичної сфери, то у довгостроковій перспективі Китай розглядає формування союзу з Афганістаном (а також із Пакистаном, Шрі Ланкою та Бангладеш) як інструмент у контексті свого суперництва з Індією. Поки що Пекін займає очікувальну позицію, навіть підтримуючи певною мірою Талібан, сподіваючись прискорити виведення з країни та регіону американських збройних сил.

Головне занепокоєння Китаю щодо наслідків виведення сил *ISAF* з Афганістану пов'язане з можливою активізацією уйгурських сепаратистів та нестабільністю в колишніх радянських республіках ЦА, що значно підвищить ціну інтеграції регіону до китайської ресурсної бази [6].

Індія розглядає Афганістан у контексті свого суперництва з Пакистаном та, меншою мірою, з Китаєм. Вона категорично проти формування в Кабулі пропакистанського уряду, який використовував би афганську територію для підготовки терористичних нападів на Індію. Уряд Делі традиційно мав добрі відносини з урядами Афганістану, за винятком періоду, коли при владі в країні були таліби. Протягом останнього десятиліття Індія виділила афганському уряду 2 млрд дол. США допомоги, ставши за її обсягами четвертим донором. На відміну від Пакистану, індійські інструктори беруть активну участь у підготовці афганських військових.

Найсуттєвіший вплив виведення сил *ISAF* з Афганістану матиме на **колишні радянські республіки ЦА**.

Оцінка загрози в колишніх радянських республіках ЦА істотно відрізняється від країни до країни. Так, повстанці Ісламського руху Туркестану⁴ вже проникли до Таджикистану [7] і досягли Киргизстану [8]. Узбекистан поки що не досяжний для них, однак треба мати на увазі, що більшість бійців цієї органі-

⁴ Ісламський рух Туркестану (до 2002 р. – Ісламський рух Узбекистану) – ісламістська організація, створена в 1996 р. колишніми членами низки заборонених в Узбекистані політичних партій і рухів, включаючи Адолат уюшмасі (Товариство справедливості), Ісламську партію «Відродження», Ісламську партію Туркестану, Іслом Лашкорларі (Воїни Ісламу) та ін.

зації є етнічними узбеками. Навіть Казахстан, найстабільніша держава в регіоні, останніми роками перебуває під загрозою ісламського тероризму та екстремізму. Винятком є Туркменістан, який уміло лавірує завдяки нейтральному статусу й навіть підтримує зв'язки з Талібаном. Ця країна сподівається мати добрі стосунки з будь-ким, хто буде при владі в Кабулі.

Окремо слід відзначити проблему наркотрафіку з Афганістану, яка після виведення сил *ISAF* суттєво загострилася. З Афганістану походить близько 90 % світового обігу опіуму та значні обсяги марихуани. Наркотрафік уже став суттєвою загрозою для центральноазіатських країн, фактично перетворивши Таджикистан і Киргизстан на наркодержави. Велика кількість афганських наркотиків спрямовується на російський ринок, що створює величезну загрозу національній безпеці РФ.

За оцінками експертів Шведського інституту оборонних досліджень (*FOI*) [9], після виведення з Афганістану військ НАТО в найближчому майбутньому можливі будь-які прояви дестабілізації обстановки в регіоні. Це можуть бути міжетнічні конфлікти, активізація екстремістських груп і навіть громадянська війна. **У ЦА, крім усього іншого, негативну роль може відіграти і той факт, що всі п'ять країн регіону – це слабкі держави з великою кількістю внутрішніх економічних і політичних проблем.** Відносини між ними характеризуються недовірою, а в окремих випадках – і відкритою ворожнечею. Тому здатність країн ЦА спільно вирішувати складні проблеми регіональної безпеки викликає сумніви у західних аналітиків. Вони впевнені, що, за винятком Казахстану та Узбекистану, військові можливості інших країн ЦА не дозволять їм упоратися з можливими загрозами своїй безпеці без зовнішньої підтримки, яка нині може бути надана лише Росією.

Повна залежність центральноазіатських країн від Москви з питань забезпечення власної безпеки вимагатиме від РФ суттєвого збільшення уваги до регіону, що потребуватиме додаткових політичних, дипломатичних, економічних та військових зусиль. Фактично РФ має виробити нову стратегію своїх дій у ЦА. Особлива актуальність таких дій пов'язана з перспективою значного перерозподілу політичного балансу сил у цьому регіоні на користь Китаю, який докладе всіх зусиль до максимального використання ситуації для посилення та поширення тут власного впливу.

Зовнішні «гравці». До цієї категорії належать держави, які не є частиною регіону, од-

нак суттєво залучені до процесів, що відбуваються в Афганістані.

ЦА залишається одним із пріоритетів зовнішньої політики США. Вашингтон відіграє важливу роль у проектах із забезпечення доступу до центральноазіатських покладів вуглеводів та їх транспортування в обхід Росії. З огляду на це головним завданням американської стратегії є перерозподіл балансу сил у регіоні. Цим пояснюється прагнення Сполучених Штатів залишити певний контингент сил в Афганістані, наслідком чого буде тиск американського керівництва на афганську владу щодо підписання відповідної угоди. Свідченням того, що Вашингтону така угода потрібна будь-якою ціною, є початок визначення кількості військовослужбовців, що залишаться, ще до завершення афганської виборчої кампанії.

Європейський Союз планує зберегти свою присутність в Афганістані та колишніх радянських республіках ЦА і після виведення *ISAF*. За відповідних обставин країни ЄС можуть залишити частину своїх військових для підтримки зменшеного контингенту США. Крім того, Євросоюз виконуватиме зобов'язання перед афганською владою згідно з угодою «Співробітництво задля партнерства та розвитку», виділяючи фінансову допомогу обсягом 1 млрд дол. США щорічно [10]. Країни ЄС також направляють інструкторів для підготовки офіцерів національних поліцейських сил Афганістану, надають підтримку розвитку сільського господарства, сфери охорони здоров'я, державного управління, прикордонної служби та боротьби з наркобізнесом.

Водночас Євросоюз активно зміцнює свої відносини з колишніми радянськими республіками ЦА. Стратегія ЄС «Нове партнерство з Центральною Азією» передбачає посилення політичного діалогу із цими країнами, розвиток співробітництва у сферах захисту в них прав людини, забезпечення верховенства права, освіти, енергетики, транспорту, водопостачання, охорони кордонів, а також торгівлі та економічних відносин [11].

Присутність в Афганістані **Туреччини** виходить за межі її ролі як члена НАТО. Її головна мета – посилення відносин із тюркськими етнічними групами регіону. Крім того, Туреччина має тісні історичні, релігійні та культурні зв'язки з Афганістаном. Обидві держави у 2011 р. уклали меморандум «Співробітництво у сфері енергетики та мінеральних ресурсів» – перший документ такого роду, підписаний афганським урядом. Політика Туреччини доповнює дипломатичні заходи країн Заходу в регіоні. З 2007 р. ця країна

бере участь у щорічному тристоронньому саміті з Афганістаном і Пакистаном. Туреччина є єдиною країною НАТО, що є партнером по діалогу з Шанхайською організацією співробітництва. У січні 2010 р. вона успішно провела «Стамбульський саміт дружби та співробітництва в серці Азії», мета якого полягала в пошуку збалансованих рішень щодо забезпечення безпеки та стабільності в Афганістані [12].

Арабські країни також мають свої інтереси в Афганістані через свої релігійні зв'язки та дипломатичні зусилля з пошуку дипломатичного рішення щодо стабілізації ситуації у цій країні.

Багатонаціональний формат. Багатонаціональні структури також впливають на безпеку регіону, однак національні інтереси країн та прямі двосторонні угоди між ними все-таки є пріоритетними у цьому контексті. Для реалізації політики Росії щодо зміцнення своєї ролі у ЦА важливими є Організація договору про колективну безпеку [13] і Шанхайська організація співробітництва [14]. Будуючи свою політику з кожною з колишніх центральноазіатських радянських республік, Москва для досягнення своїх політичних цілей активно використовує й інші регіональні структури на зразок «Душанбінської четвірки» (РФ, Афганістан, Таджикистан, Пакистан)⁵. Нарешті, Росія зацікавлена у співпраці з Управлінням ООН з наркотиків і злочинності щодо боротьби з трансфером наркотичних речовин з Афганістану на російську територію.

ОДКБ як організація колективної безпеки, головну роль у якій відіграє Росія, є найочевиднішим інструментом координації Московією та її центральноазіатськими союзниками відповідей на безпекові виклики в регіоні. Однак при цьому треба враховувати, що ОДКБ має повноваження діяти лише на території її держав-членів.

Водночас значну увагу ситуації в Афганістані приділяє ШОС. Цьому сприяє залучення до її діяльності Ірану, Пакистану та власне Афганістану, які є спостерігачами в цій організації, а також Туркменістану у статусі гостя. У межах організації відбуваються політичні консультації всіх зацікавлених сторін щодо

проблем безпеки в Афганістані. Крім того, під дахом ШОС створено Регіональну антитерористичну структуру [15], завданням якої є координація діяльності країн-членів з питань боротьби з тероризмом, сепаратизмом та екстремізмом.

Щодо практичних дій, спрямованих на підтримку безпеки в регіоні, то з 2003 р. військові навчання в рамках ШОС відбуваються головним чином тільки за участю збройних сил РФ і КНР. Окремо слід зауважити, що ШОС може ефективно протидіяти загрозам, які постануть після виведення військ *ISAF* лише на території Таджикистану, Киргизстану та Казахстану, адже Туркменістан ніколи не був членом ШОС, а Узбекистан призупинив своє членство в цій організації у 2012 р.

Центральна Азія – від «ближнього зарубіжжя» Росії до прямої сфери впливу Китаю

Завершення присутності військового контингенту *ISAF* в Афганістані та його вплив на розвиток ситуації в регіоні не можуть розглядатися без урахування процесів, пов'язаних із зміною балансу сил у ЦА. Тривалий час колишні радянські республіки регіону перебували під щільною опікою Росії. Вперше ситуація змінилася після входження до регіону США та їх союзників, головним чином, із причини необхідності забезпечення ними власних сил в Афганістані. Нині, **коли західна присутність у цих країнах поступово згортається, у регіон наполегливо проникає Китай, при цьому робить це дедалі агресивніше й ґрунтовніше** [16]. КНР зосереджується на видобуванні корисних копалин у центральноазіатських державах, реалізації товарів широкого вжитку та будівництві інфраструктури, що зв'язує регіон із китайськими східними провінціями.

До останнього часу центральноазіатські енергетичні ринки перебували під монопольним контролем Росії. Москва досить успішно захищала регіон від спроб Заходу порушити цю монополію у спосіб створення альтернативних російським шляхів постачання енергоресурсів. Те, що не вдалося західним «гравцям», нині успішно реалізує Китай. За порівняно короткий проміжок часу йому вдалося побудувати систему трубопроводів, що забезпечила можливість постачання нафти й газу незалежно від російської інфраструктури.

Крім того, китайські інтереси поширюються також і на місцеві поклади урану, чорних і кольорових металів, гідроелектроенергетику, транспортну інфраструктуру й телекомунікації. Товарообіг КНР із країнами регіону

Стратегічні пріоритети, № 2 (31), 2014 р.

⁵ Щорічна зустріч президентів РФ, Афганістану, Таджикистану та Пакистану. Перша зустріч відбулася в Душанбе 30 липня 2009 р. Мета зустрічей – обговорення актуальних для країн-учасниць питань у політичній, торговельно-економічній та інших сферах. Особлива увага на них приділяється темам афганського врегулювання, боротьби з терористичною та наркотичною загрозами, економічною відновлення і розвитку Афганістану та регіону.

у 2012 р. зріс до 46 млрд дол. США (товарообіг держав ЦА з РФ становив тоді 88 млрд дол. США). Під час візиту голови КНР Сі Цзіньпіна до країн ЦА у вересні 2013 р. Китай задекларував намір вкласти близько 100 млрд дол. США в енергетичну систему регіону, уклавши відповідні контракти (на 50 млрд дол. США з Туркменистаном, 50 млрд дол. США – з Казахстаном, 15 млрд дол. США – з Узбекистаном і 3 млрд дол. США – з Киргизстаном).

На думку експертів, китайське проникнення в ЦА не обмежується лише економічною сферою. **Економіка для Пекіна є лише частиною комбінованого геополітичного підходу до регіону, який включає елементи політики добросусідства та поширення впливу на сусідні країни, а також політики забезпечення стабільності на кордонах.** Китай розглядає центральноазіатські країни як частину своєї безпосередньої зони впливу, тому безпекові аспекти є частиною китайського глобального підходу, незважаючи на те, що нині Пекін найбільшу увагу приділяє економічним аспектам своєї політики, залишаючи поки що Росії питання забезпечення регіональної безпеки.

Слід зазначити, що нарощування китайської присутності у ЦА змінює більш широкий геополітичний баланс. Нині китайський експорт та імпорт здійснюються головним чином морськими шляхами, які контролюються ВМС США. **Наземні торгові шляхи через ЦА і російський Далекий Схід дадуть КНР доступ до сировини та ринків збуту своїх товарів, вільний від американського контролю.**

Така політика Пекіна **створює для Росії потрійний геополітичний виклик.** Москва опиняється перед трьома загрозами у безпековій сфері – до традиційних загроз з боку НАТО на Заході та ісламського екстремізму на Півдні долучається загроза китайської «повзучої» інвазії на Сході.

Розуміючи це, **Москва намагається утримати свій вплив у ЦА** [17]. Крім активної присутності в енергетичному секторі, Росія залишає за собою військову базу в Таджикистані та нарощує військову присутність у Киргизстані⁶. Вона використовує підконтрольну собі ОДКБ як інструмент координації всього оборонного складника центральноазіатських країн під своїм контролем. РФ також намагається утримати у своїй політичній та еконо-

мічній орбіті Казахстан, Киргизстан і Таджикистан через їх залучення до Митного та Євроазіатського союзів. Ці організації, на переконання експертів, призначені не тільки для протидії впливу Заходу, а й для нейтралізації посилення позицій Китаю у ЦА.

Незважаючи на ці зусилля, *російські позиції, на погляд експертів, залишаються потужними лише в Киргизстані й Таджикистані, які глибоко залежать від РФ з питань забезпечення власної безпеки.* Казахстан також залишається привілейованим російським партнером через своє географічне положення (протяжний спільний кордон) і велику російську діаспору⁷. Однак **навіть опора на ці країни не може захистити Росію від втрати традиційних позицій у регіоні на користь КНР.** Зважаючи на темпи економічної експансії Пекіна в регіоні, перші дві країни та південна частина третьої дуже швидко опиняться в китайській економічній орбіті, і тільки північна частина Казахстану збереже статус території, де Москва на тривалу перспективу збереже свій переважаючий вплив [18].

Одночасно з економічним наступом на ЦА **Китай продовжує експансію на російський Далекий Схід і навіть на Східний Сибір** [19], у т.ч. і за рахунок протилежних тенденцій для РФ і КНР щодо демографічної ситуації в регіоні. На думку аналітиків, саме КНР є нині головною загрозою для територіальної цілісності та економічної незалежності Росії в південно-східних і східних регіонах. І в суперечці з Китаєм РФ перебуває у програшній позиції саме через демографічну порожнечу цих територій.

Так само як, за словами З. Бжезинського, Росія ніколи не зможе стати імперією без України, *вона ніколи не зможе стати євразійською потугою, втративши ЦА і Далекий Схід.* Ураховуючи агресивну політику Росії щодо України та нехтування нею основними засадами міжнародного права під час експансії на українську територію, з одного боку, а також наростання напруженості у стосунках з Китаєм – з іншого, Москва нині має зміцнювати свої позиції у Європі й одночасно нарощувати власну присутність у ЦА. Однак після анексії української території, в умовах економічної та політичної міжнародної ізоляції, початку дефакто нової холодної війни, необхідності утримувати найбільш боєздатні сили на кордонах України, а також значних фінансових витрат на утримання Криму, це виглядає досить проблематичним. За таких умов позиція Пекі-

⁶ У вересні 2013 р. Росія уклала з Киргизстаном угоди про продовження терміну оренди авіабази Кант до 2032 р. У жовтні 2013 р. парламент Таджикистану ратифікував угоду про присутність на території країни російських військ до 2042 р.

⁷ Згідно з переписом 2009 р. етнічні росіяни становлять близько 24 % населення Казахстану.

на щодо підтримки територіальної цілісності України, неприйняття факту російської агресії та закликів до дипломатичного шляху розв'язання конфлікту виглядає цілком прогнозованою. Тому в найближчій перспективі **слід очікувати активізації політики КНР щодо подальшого поширення свого впливу в ЦА**, особливо в умовах певного дефіциту безпекових чинників у регіоні після виведення військ США і НАТО з Афганістану та відволікання Росії кримською кризою та її наслідками.

Висновки

1. Після виведення військового контингенту *ISAF* безпека в Афганістані й надалі залежатиме від присутності у країні збройних сил західних держав. Тому існує велика ймовірність залишення в Афганістані невеликого контингенту ЗС США (близько 10 тис. осіб), підсиленого союзниками по НАТО та партнерами Альянсу.

2. Незважаючи на упевненість афганської влади та західних урядів у спроможності Афганістану самостійно забезпечити власну безпеку та унеможливити подальше поширення конфлікту, Росія та країни ЦА очікують суттєвої дестабілізації ситуації в сусідніх з Афганістаном країнах після виведення військ *ISAF*. При цьому першими жертвами такого розвитку подій стануть колишні радянські центральноазіатські республіки.

3. Дестабілізація обстановки в регіоні після виведення сил *ISAF* може відбуватися у формі міжетнічних конфліктів, активізації екстремістських груп і навіть громадянської війни. Негативну роль може зіграти і той факт, що всі колишні радянські центральноазіатські республіки – це слабкі держави з великою кількістю внутрішніх економічних і політичних проблем, безпека яких цілком залежить від російської підтримки.

4. Цілковита залежність центральноазіатських країн від Москви з питань забезпечення власної безпеки вимагатиме від РФ суттєвого збільшення уваги до регіону після виведення з Афганістану західних сил, що потребуватиме додаткових політичних, дипломатичних, економічних та військових зусиль. З огляду на концентрацію основної уваги Росії на західно-

му напрямку у зв'язку з наслідками анексії Криму російського оборонного та економічного потенціалу може не вистачити для реалізації цього завдання.

5. Із завершенням присутності західного військового контингенту в Афганістані в ЦА активізуються процеси, пов'язані із зміною балансу сил і поступовим витісненням із провідних позицій у регіоні Росії, під щільною опікою якої тривалий час перебували колишні радянські центральноазіатські республіки.

6. На цьому тлі в ЦА наполегливо проникає Китай, який розглядає центральноазіатські країни як частину своєї безпосередньої зони впливу і зосереджується на видобуванні корисних копалин, реалізації товарів широкого вжитку та формуванні інфраструктури, що зв'яже регіон із китайськими східними провінціями.

7. Китайське проникнення в ЦА не обмежується лише економічною сферою. Економіка використовується Пекіном як частина комбінованого геополітичного підходу до регіону, який включає також безпекові аспекти, елементи політики добросусідства, поширення впливу на сусідні країни та забезпечення прикордонної стабільності.

8. Попри намагання Росії утримати свій вплив у ЦА, її позиції нині залишаються потужними лише у країнах, які є традиційними союзниками Москви, насамперед у Казахстані, а також у Киргизстані й Таджикистані, які вельми залежать від РФ з питань забезпечення власної безпеки. Однак навіть опора на ці країни не може захистити Росію від втрати традиційних позицій у регіоні через високі темпи економічної експансії Китаю.

9. Ураховуючи наростання напруженості у стосунках з Китаєм, РФ має оперативно нарощувати власну присутність у ЦА. Однак з огляду на наслідки анексії Росією частини української території Москва стоїть перед необхідністю зміцнювати свої позиції також у Європі. Одночасне вирішення цих двох завдань в умовах економічного та політичного міжнародного тиску, необхідності утримувати найбільш боєздатні сили на кордонах України, а також значних фінансових витрат на утримання Криму виглядає для Росії досить проблематичним.

Список використаних джерел

1. *Генерал Данфорд*: США можуть подождать с выводом войск из Афганистана // Веб-сайт радиостанции «Голос Америки». – 2014. – 13 березня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.golos-ameriki.ru/content/us-commander-urges-patience-with-afghanistan/1870182.html>

2. *Exclusive: U. S. force in Afghanistan may be cut to less than 10,000 troops* // Веб-сайт агентства новин *Reuters*. – 2014. – 31 квітня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reuters.com/article/2014/04/21/us-usa-afghanistan-idUSBREA3K1DS20140421>
3. *Сатановский Е.* Дестабилизация Центральной Азии / Е. Сатановский // Веб-сайт журнала «Военно-промышленный курьер». – 2014. – 19 февраля. – Вып. № 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vprk-news.ru/articles/19189>
4. *Мендкович Н.* Политика России в Афганистане в 2001–2011 гг. / Н. Мендкович // Центр изучения современного Афганистана (ЦИСА) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.perspektivy.info/оукумена/азия/политика_россии_в_афганистане_в_20012011_гг_2012-02-17.htm
5. *Vjelakovic N.* Russian Policies and Views Related to Afghanistan // Paperback. – 2007. – January 1. – P. 11–13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.amazon.com/Russian-Policies-Views-Relat
6. *Верхотуров Д.* Китайский фактор и вывод иностранных войск из Афганистана / Д. Верхотуров // Информационный портал «Афганистан.Ру». – 2013. – 12 июля [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://afghanistan.ru/doc/62318.html>
7. *Задержанные в Таджикистане террористы рассказали о планировавшихся взрывах* // Информагентство «Росбалт». – 2013. – 25 сентября [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rosbalt.ru/exussr/2013/09/25/1179622.html>
8. *В Оше задержан член Исламского движения Узбекистана, подозреваемый в наемничестве и терроризме* // Кыргызское телеграфное агентство. – 2014. – 25 февраля [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kyrtag.kg/news/detail.php?ID=4874>
9. *Чем чреват для Центральной Азии уход НАТО из Афганистана* // Веб-сайт радиостанции «Немецкая волна». – 2014. – 12 марта [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dw.de/p/1BNmT>
10. *Afghanistan: Beyond elections* // Веб-портал видання *Europe's World*. – 2014. – 3 апреля [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://europesworld.org/2014/04/03/afghanistan-beyond-elections/#.U3sYetJ_s-K
11. *Гоулд К.* Стратегия ЕС по Центральной Азии / К. Гоулд // Информационно-аналитический портал «Геополитика» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.geopolitica.ru/Articles/1244/>
12. *Свистунова И.* О политике Турции в отношении Афганистана / И. Свистунова // Веб-портал Института Ближнего Востока [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iimes.ru/rus/stat/2011/21-01-11.htm>
13. *Організація договору про колективну безпеку* // Вільна енциклопедія «Вікіпедія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Організація_договору_про_колективну_безпеку
14. *Шанхайська організація співробітництва* // Вільна енциклопедія «Вікіпедія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Шанхайська_організація_співробітництва
15. *Региональная антитеррористическая структура* // Веб-портал ШОС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sectso.org/RU123/AntiTerrorism.asp>
16. *Центральная Азия становится китайской* // Веб-сайт «Независимой газеты». – 2013. – 3 сентября [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ng.ru/cis/2013-09-03/6_asia.html
17. *Бешимов Б.* Борьба за Центральную Азию: Россия против Китая / Б. Бешимов, Р. Сатке // Al Jazeera, перевод – InoZpress.kg. – 2014. – 17 марта [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://inozpress.kg/news/view/id/41245>
18. *Назарбаев испугался России и просит Китай массово переселить китайцев на север Казахстана* // Веб-сайт газеты «Экономические известия». – 2014. – 1 апреля [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.eizvestia.com/news_politics/full/587-nazarbaev-ispugalsya-rossii-i-prosit-kitaj-massovo-pereselit-kitajcev-na-sever-kazahstana
19. *Китай положил глаз на Дальний Восток и уже подготовил законные основания* // Информационно-аналитический портал Inpress.ua. – 2014. – 2 марта [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://inpress.ua/ru/politics/26321-kitay-mozhet-rasshiritsya-za-schet-rossiyskoj-territorii>